

УДК 82 – 312.1.09

Юлія Скляр

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ГЕРОЯ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ («Парфумер» П. Зюскінда)

Висвітлення образ генія-потвори Жана Батиста Гренуя, героя роману Патріка Зюскінда «Парфумер». Постмодерністський образ амбівалентний і, таким чином, ближчий до реальності, де не існує незаперечних істин і догм. Геній і злодій, потвора і естет в одному обличчі викликає суперечливі почуття в читача. Автор намагається відстежити в романі основні риси літератури доби постмодернізму, зокрема амбівалентність як характерну ознаку сучасності.

Ключові слова: постмодернізм, децентрованість, амбівалентність, текст, образ, реальність.

Постмодернізм – літературний напрям, що прийшов на зміну модерну і відрізняється від нього не лише оригінальністю, а й різноманітністю елементів, цитатністю, зануренням в культуру, напрям, що відображає складність, хаотичність, децентрованість сучасного світу. Термін постмодернізм можна протиставити модерну, але, з іншого боку, він впливає з нього, тому вже в самому понятті «постмодернізм» відображається амбівалентність. З одного боку, постмодернізм є новим окремим напрямом у літературі, з іншого – він лише реконструює і видозмінює бурлеск, гротеск, фантастику та інші літературні жанри і форми. Постмодернізм відкидає традицію, міксує стилі і можливості, роблячи неможливе можливим і недопустиме прийнятним. Взагалі, до постмодернізму можна віднести все нове і плінне, повне суперечностей, але існуюче. Згідно з Деррідою, світ – це текст, а текст – єдино мислима модель реальності.

Усі суттєві напрямки в літературі мали на меті відтворення певної моделі світу. Реальність могла постати як ідеальне, дедуктивним способом виведене з ідеальної моделі, наприклад персонажі епосу і лицарського роману, класичної трагедії XVII століття чи персонажі романтиків [1, с. 100]. Картина світу може постати як реальне, як індуктивно встановлена подоба життя.

Так, предметність, зображення повсякденності, обстановки побуту, людей в їх соціальній характерності – ті чи інші ознаки відтворення реального можна знайти в літературі античності, Середньовіччя, Ренесансу, класицизму, Просвітництва та романтизму. Однак для них характерна залежність від ідеальних концепцій, як-от у гомерівському епосі поведінкою людей управляє доля і воля богів, а християнська релігія наскрізь пронизує літературу Середньовіччя.

Своєрідне зображення реального характерне і для подальшого розвитку культури. Ренесанс створив багатогранну особистість, не

обумовлену, проте, історично. Просвітницький роман, як і міщанська драма, серйозна комедія XVIII століття, культивує повсякденність, звичайні обставини з життя простої людини, керувався не соціальними закономірностями, ним управляв штучний моралістичний механізм.

Художня література – це образне відтворення дійсності, сформований фантазією художника світ, тією чи іншою мірою співвідносний зі світом реальним на рівні суспільних, культурних, історичних, психологічних та інших явищ. Отже, незважаючи на свою амбівалентність, чи, за думкою деяких критиків, руйнівну, хаотичну дію, постмодернізм у літературі збігається з настроєм епохи. Твори постмодерністів, таких як Дж. Фаулз, Умберто Еко, Патрік Зюскінд, Мілан Кундера та ін., користуються попитом, тиражі розходяться миттєво. Взяти хоча б відомий роман німецького постмодерніста Патріка Зюскінда «Парфумер», який п'ять років протримався в списку бестселерів і досі користується популярністю серед читачів. Будучи постмодерністським, роман характеризується естетичним плюралізмом – у ньому відтворені різноманітні прошарки людського життя і культури, інтегровані відомі сюжети, мотиви, стилі, одразу впадає в око інтертекстуальність роману. Цитати, посилання, ремінісценції зустрічаються в романі повсякчас. Відлуння текстів Новалиса, Гюго, Томаса Манна, Ейхендорфа, Рільке і Шаміссо бачимо на сторінках роману. Зокрема, подорож героя, семилітнє перебування в печері на вершині вулкану нагадує відомі пригоди Генріха фон Офтердінгена, монаха Медарда, Ганса Касторпа. Патрік Зюскінд змішує тексти, стилі, елементи жанрів, заново їх перебудовує, що й характерне для постмодерністського жанру. В романі присутній і романтичний хронотоп дороги, протиставлення світу долин і гір, буденного і величного, елементи фантастики, як-от відсутність власного запаху в головного героя, пригода, детективний сюжет із вбивствами, гонитвами а також суто постмодерністська іронія і провокація, характерна властивість розвінчувати сформовані віками вірування.

Однак постмодерністські тексти не несуть у собі ніякої оцінки чи прямої критики, хіба що висміювання та іронію. Пригадаймо епізод із чудодійним «зціленням» Гренуя від отруєння земним газом. Гренуй, якого всі вважали напівзгнилим, почував себе вельми здоровим і сильним. «Тим паче, доповідач намагатиметься шляхом вентиляційної терапії вкупі з вітальною дією протягом восьми днів добитися очевидних ознак повного одужання» [1, с. 117]. Чи не є цей епізод розвінчуванням панування науки і законів здорової логіки вчених мужів епохи Просвітництва? Постмодерністська література фрагментарно відтворює реалії повсякдення, будучи позбавленою закономірностей, не проголошує закони моралі заради служіння певній ідеології. Мадам Гайар втратила все своє важко накопичене, нажите віковою працею добро і доживала свої дні в богадільні Готель-Дьє. Революція призвела

до краху панівного на той час суспільного устрою, всі заощадження і самий дім мадам Гайар перетворилися на нічого не варті папірці. Хоча все своє життя мадам жила за правилами, і лише в її бездушному царстві могла вижити така людина, як Гренуй, якому «для тіла потрібна була мінімальна кількість одягу, для душі не потрібно було нічого» [1, с. 29].

У романі Патріка Зюскінда ми бачимо генія і потвору водночас, геній – творець, наділений божественним даром, але творіння його не приносять добра. Чи можна поставити під сумнів геніальність Гренуя? Навряд чи, адже з самого народження він відрізнявся від інших людей.

Про різноманітні багатства навколишнього світу людина дізнається за допомогою відчуттів. Про кольори, запахи, музику чи шум, вагу предметів, голод чи спрагу ми дізнаємося завдяки органам чуття. Однак у героя Патріка Зюскінда, Жана Батиста Гренуя, первинною, основною формою відображення об'єктивної дійсності було відчуття запахів. Вперше Гренуй назвав предмети, коли відчув їх запах, це були риби. Потім герань, хлїв, дрова та інші предмети і власні назви він вимовляв лише тоді, коли відчував їх нюхом. Із дієсловами, частками, зі словами, що не означали пахучих предметів, з абстрактними поняттями у Гренуя було найбільше проблем. І навпаки, людської мови йому бракувало для того, щоб назвати всі ті різноманітні запахи, що оточували його щодня. Він оволодів власним словником, із лише йому відомих фраз складав нові запахи, не існуючі досі, як музичний вундеркінд, що створює нові мелодії і гармонії.

Маленькому Греную були невідомі дитячі страхи темряви і ночі. В найбільш непроглядну ніч він завжди знаходив дорогу, не зачепивши жодного предмета і не створюючи шуму. Він міг бачити крізь папір, тканину, дерево, муровані стіни і зачинені двері. Гренуй умів вловлювати запахи на відстані, ідентифікувати їх, відокремлювати один від одного і подумки створювати нові. Він міг годинами насолоджуватися вловленим ароматом, непомітним для оточуючих, оскільки він міг виокремити його з безлічі інших, що не під силу звичайній людині. Перша спроба створити запах у майстерні Балдіні закінчилася неймовірним успіхом. Балдіні приголомшено спостерігав, як незрозуміле творіння, схоже то на дитину, то на старого чоловіка, граючись, плескаючись і забавляючись, не торкнувшись ні разу ні пробірки, ні змішувача, ні піпетки, створює своїм способом незнаний досі аромат, який не мав на той час рівних собі в досконалості. Балдіні, сам того не відаючи, спостерігав за роботою генія, що застосовував новий і несподіваний підхід до творчого процесу, творив швидко і продуктивно, демонстрував неймовірні здібності, непритаманні звичайній людині. Власне, геніальність і трактується як створення якісно нових, унікальних творінь, відкриття раніше не звіданих шляхів творчості.

Отже, Жан-Батист Гренуй був генієм у сфері запахів. Талант його, без сумніву, вроджений, оскільки Гренуй не підлягав ані розвиваючому вихованню, ані будь-якому цілеспрямованому впливу взагалі. В римській міфології геній – це божество, яке народжувалося разом із людиною і визначало її подальшу долю. Виходить, дитя природи, Жан Батист Гренуй, був обдарований природою як силою творіння, так і силою руйнування. Геній і зло в одній людині. Слід згадати, що епоха Просвітництва вірила в те, що геній не може застосовувати свій дар заради служіння злу, геніальність і зло різко розмежовувалися.

Постмодерністський образ амбівалентний і, таким чином, ближчий до реальності, де не існує незаперечних істин і догм. Геній може застосувати свій дар на служіння добру чи злу, чи взагалі нічому. Насправді, Гренуй не залишив по собі нічого. В його житті була лише одна мета – пізнати якомога більше запахів. Нюх компенсував у Гренуя інші відчуття і навіть почуття. Безпека, увага, ніжність, любов, тепло були для нього зайвими. Весь світ складався з нескінченного калейдоскопу запахів, які треба було пізнати, дослідити, вивести самому нові. Лише ця потреба була рушійною силою Жана Батиста Гренуя, тільки вона складала весь сенс його життя, інші речі були для нього беззмістовними.

Позбавлений людських почуттів, з однаковою байдужістю він забирав запахи як у квітів, які при цьому розм'якали і в'янули, віддаючи свій останній духмяний видих середовищу, в якому тонули, так і в юних дів. Хоча одне почуття все ж таки було присутнє – бажання отримати нові прекрасні аромати. Знову ж таки ми зустрічаємося із протиріччям – потвора і естет в одному обличчі. Автор чітко змальовує Гренуя як потвору, коли порівнює його з кліщем: «кліщ, упертий, завзятий і огидний, притаївся і живе, і чекає» [1, с. 30]. До вбитих ним дівчат Гренуй не відчував жодного жалю. Його «Я» могло прагнути для себе тільки одного – найкращого в світі запаху, адже для Гренуя в світі не існувало нічого, крім запахів. Гренуй вирішує створити для себе запах, у певний спосіб змішавши аромати вбитих ним дівчат. Коли мета його досягнута, йому не потрібні ні любов, ні шана, ні визнання з боку інших, які не потрібні були ніколи. Лише запах має значення, але створивши аромат, що здатен зачарувати весь світ, Гренуй усвідомив, що це не його аромат, сам він не пахне. Більше ні про що не думаючи, Гренуй іде на кладовище, де збираються крадії, вбивці, бандити, повії, дезертири, малолітні злочинці, йде, щоб завершити своє життя.

Таким чином, нічого не залишається від генія летючого царства запахів, ні аромату, ні згадки. Відсутність запаху символізувала неналежність Гренуя до людського роду, ніби в ньому і справді було щось диявольське, як стверджувала Жанна Бюсі. Здобутий шляхом вбивства аромат не зміг примирити Гренуя ні з собою, ні з іншими. Так і закінчилося життя істоти, яка втілювала у собі зло і геніальність.

Роман Патріка Зюскінда є водночас і пригодницьким детективом з натяком на романтизм, розрахованим на те, щоб розважити широке коло читачів, і філософсько-інтелектуальним романом з багатьма ремінісценціями, покликаний змусити задуматися про справжні цінності і плинність буття.

1. *Гинзбург Л.* Литература в поисках реальности // Вопросы литературы. – 1986. – № 2. – С. 98-138.
2. *Зюскінд П.* Парфумер. – СПб.: Азбука-классика, 2007. – 313 с.
3. *Колошук Н.Г.* Проблематика роману Патріка Зюскінда “Запахи” крізь призму поняття “постмодернізм”// Іноземна філологія. – Львів: Світ, 1997. – Вип. 110. – С. 167-172.
4. *Якимович А.* Пансион мадам Гайар, или Безумие разума: Проблема тоталитаризма в конце XX века // Иностранная литература. – 1992. – № 4. – С. 226-236.
5. *Patrick Süskind.* “Perfume: The Story of a Murderer”. – Penguin Books, 1985. – 263 p.

Summary

The article explores the image of a monstrous genius, Jean-Baptiste Grenouille, the protagonist in the famous novel “Perfume: The Story of a Murderer” by Patrick Süskind. Postmodernist image is ambivalent and, thus, more real. However, it causes contradictory feelings in a reader. The author tries to trace the main characteristics of postmodernism in the novel, including ambivalence as a characteristic sign of contemporaneity.

Key words: postmodernism, decentralization, ambivalence, text, image, reality.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2007